

риоди от развитието на българското общество и култура. Пример за това е неговата забележителна статия „Бележки върху антологията „Старобългарски страници“, която като концепция е една от най-спорните в досегашния му творчески път.

Неговата първа мисъл е да очисти съзнанието ни от затормозващия го комплекс „Византизъм“: не сянката на огромната империя, легнала застрашително върху българския духовен живот, а светлината на стремента към духовно съвършенство, богато подхранван от грамадната византийска култура, вижда критикът, не антагонизма между вечните противници, а гордостта от тяхната близост и взаимообусловеност определя патоса на словото му. Едва ли бихме могли да приемем без уговорки виждането му за благотворното влияние на византийската духовност в езически материалния свят на прабългарското общество, но не можем да отречем, че изключително примамалива е неговата концепция за дълбоко диалектичната същност на феномена на старобългарската култура: за вечната борба между идеалното и материалното, между небесното и земното — езическото начало намира своето отрицание в средновековната религиозна литература, черпеща сили и вдъхновение от преосмислилата античните елински традиции византийска култура, а в нейното отрицание от богомилската идея ще открием стихийно материалистическото виждане за земното като чертог на дявола, ще ни завладее „реалистичното“ изображение на скритите в нас босове.

Но ето че амбицията да разберем дали Кръстьо Куюмджиев е прав, да почувствуваме автентичния полъх на епохата, от която ни делат векове, ще ни накара да потърсим непознатите текстове, да потънем в далечния и приказно красив свят на Йоан Екзархория „Шестоднев“, за да разберем по-добре духовността на нашите предци и да открием загубилите се в бездната на времнатата връзки. И може би ще открием, че столетия по-късно нещата (на друго ниво, разбира се) ще се повторят. Правещата първи стъпки култура на Българското Възраждане може би ще се върне към езическото начало, към култа към свободата, към волността. И на свой ред ще бъде отречена в онзи преломен момент в началото на века, когато погледите на творците ще потърсят отново света на идеала, но ще разберат колко труден е пътят на модерното съзнание към него и колко сложна, раздвоена и трагична е личността на новия век.

Така ще се гонят, отричат и допълват противоположностите, които, уловени в тяхното многообразие, ни дават синтеза на онова, което е живо в паметта ни, което е първооснова за всеки наш набег напред, към бъдещето.

Казваме и повтаряме „може би“, защото ние сме още в подстъпите към тайнството на възкресението. А има и гласове, които отричат неговата необходимост: те се чувству-

ват сигурни само сред закономерностите, големи факти и статистики, те се боят, че възкресението ще разруши готовите им тези, ще разголи неспособността им да мислят диалектически, да виждат големите обобщения, ще се окаже, че заети единствено с мисълта за собствената си значимост, те са неспособни да допуснат в херметическия си свят своите прадеди. Срещу тях и към нас, мислещите съвременници, са отправени страстните думи на Кръстьо Куюмджиев:

„Ако историята е разказ за мъртвите, тя в същност търси познанието за живите, за човека. Самият предмет на нашите занимания ни задължава да си поставим тази висока цел... Само тази голяма цел може да разкрие пред погледа ни широки хоризонти. Тя ще ни внушава възвишени мисли и ще обогатява нашия ум. Тя ще възвишава нашата душа и ще изтънява нашия вкус към доброто и красотата. Тя ще ни помогне да живеем с миналото, да осъзнаем нашата родственост с него и тогава ние няма да бъдем хладнокръвни колекционери на исторически вещи, любители на редкостите... а синовете и дъщерите на великите мъртви, които се стремят да бъдат достойни за тях. Само тая голяма цел може да ни даде сигурни ориентири, за да можем да възвеличим доброто и красотата в историята, а злото да осъдим“.

В рамките на тази рецензия ние си позволим два прекомерно дълги цитата, но направихме това с убеждението, че словото на Кръстьо Куюмджиев по-добре от всякакви пространни разсъждения ще определи културно-историческата стойност на книгата „Историята като жива памет“ и ще възбуди читателския интерес към нея. Защото наистина е прекрасно „да се види с очите на вярата историята“ на народния дух, отразена в литературните паметници, да се призоват страстно на живот строителите на българската култура.

Георги Цанков

„ЕСТЕТИЧЕСКИ И КРИТИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ“
от ШАРЛ БОДЛЕР. Съставител Димитър Аврамов
встъп. студия проф. д-р Кръстьо Горанов. С., „Наука
и изкуство“, 1976. 579 с.

Стражите отвеждат убиеца на мястото, където трябва да бъде екзекутиран. За простолюдието той не е нищо друго освен убиец. Образованият човек, напротив, иска да узнае от какво семейство е престъпникът, как е бил възпитаван, дали при някоя дребна простъпка не е бил наказан прекалено строго и затова се е озлобил към хората, кои са мотивите, които са го довели до деянието, с една дума, как се е формирала неговата душевност и цялото богатство от определения, които я характеризират. Мисленето на необразования човек, което вижда в убиеца единствено абстракцията, че е убиец, и чрез това просто качество заличава всичко останало,

което характеризира неговата човешка същност, е абстрактно. Мисленето на образования човек, което се стреми да схване цялото душевно богатство дори на престъпника, напротив, е конкретно.

Приведох тези мисли от статията на Хегел „Кой мисли абстрактно?“, защото ми се струва, че Шарл Бодлер, родоначалникът на семейството на „прокълнатите поети“, заклеияван и отхвърлян до неотдавна като „декадент“, е бил (и не само той, разбира се) третиран така абстрактно, както убиецът, за когото току-що стана дума в Хегеловия пример. Без да се оспорва, че Бодлер е декадент, достатъчно е да се помисли малко, за да се дойде до извода, че шом дори човешката същност на убицата не може да се сведе единствено до абстракцията, че е убиец, а е нещо много по-широко и богато, още по-малко творческото дело на един крупен създател на духовни ценности може да се резюмира в едно абстрактно определение и захвърли в кош за смет.

Навярно от тези и подобни на тях мисли се е ръководила редакционната колегия на библиотека „Естетика и изкуствознание“ (чл.-кор. Атанас Стойков, проф. Атанас Натеv, проф. д-р Исак Паси, проф. д-р Кръстьо Горанов и проф. Пенчо Данчев), издавана от издателство „Наука и изкуство“, когато редом с естетическите и критически произведения на Аристотел, Томас Ман, Грамши, Мариагети, излезли през последните няколко години от печат, е включила в поредицата също така избрани естетически и критически съчинения на Бодлер. Това се вижда впрочем още от уводните думи на проф. д-р Кръстьо Горанов, които звучат като лйтмотив на цялото издание — че Бодлер, който е жертва и същевременно критик на буржоазното общество, няма защо да бъде хулен, а трябва да бъде показан в истинския му вид, като човек, който заживява отрано с най-високите художествени идеали на човечеството, но се сблъсква с безпощадността на капиталистическата действителност и изживява трагедията на напразно търсене на красотата в съвременното буржоазно общество, намерила израз както в поетическото му творчество, така и в неговите статии и есета, най-добрите от които, грижливо подбрани от Димитър Аврамов и изискано преведени от Лилия Сталева, са и представени в сборника. „Настоящото издание в този смисъл е едно *откритие* на Бодлер, което ще позволи истинският глас на един от най-ярките и силни европейски мислители да дойде неподправен до нас и да разсея редица недоразумения и заблуди, да демистифицира несправедната легенда за непоправимия декадент, която като клеветата следва името на Бодлер от десетилетия“ (с. 6—7). Тази оценка звучи напълно правдиво, ето защо не можем да не приветствуваме създателите на едно издание, което идва сякаш да проправи пътя към едно широко, свободно от догматични прегради и в същото време

критично възприемане и усвояване на духовни ценности, които, дори и да принадлежат на пръв поглед сякаш на един свършено чужд нам свят, са неотменна съставна част от общочовешката култура и не могат да бъдат елиминирани от никого, който иска да обхване с поглед целостта на тази култура.

В уводната си студия „Естетическите преобразования на поета“ проф. д-р Кръстьо Горанов показва, че Бодлер не е просто поет, а мислител, чиито прозрения намират израз както в стихотворенията му, така и в неговите естетически и критически статии и есета. Като късен наследник на просветителите, Давид, романтиците, Балзак, Стендал, от една страна, и предтеча на почти всички трагически търсения от края на XIX и началото на XX в., от друга, Бодлер е за Горанов своеобразно съединително звено между две духовни епохи. Горанов отхвърля подхода на някои буржоазни изследователи към духовното наследство на Бодлер, които искат да сведат неговата същност до патологичния момент и до теорията „изкуство за изкуството“, и посочва, че творческото дело на мислителя-поет е брънка в художествения континуитет и може да се обясни само като се изхожда от една по-широка историческа взаимовръзка, че в него тупти дълбоко човешко чувство и то е изпълнено с болките и страданията на бедните и клетниците, на „отвъргнатите“ от буржоазното общество. И дори ако поема не толкова пътя на борбата срещу устоите на капитализма, за която не намира у себе си достатъчно сили, колкото по-скоро този на страданието, в последна сметка Бодлер е не апологет, а критик и разобличител на това общество.

Тези мисли на Горанов ни карат да се върнем към една стихосбирка с пожелтели от времето корици — „Цветя на злото“ от Шарл Бодлер, издадена от Иван Кулумджиев в 1945 г., във великолепен превод от Георги Михайлов (от когото имаме също така ненадминатите преводи на поемите на Едгар По).

Подобно на Шилер и Хюлдерлин Бодлер намира истинската реализация на своите човешки и художествени идеали в древността, а когато се обърне към съвременното, вижда навсякъде грозота и човешка трагедия:

Да, имаме и ний — народи на Разврата —
Днес друга красота във древност
непозната:
Очи болезнени, линеещи лица
От вехнещи мечти, от язви във сърца!

(„Обичам голий век. . .“)

Трагедията на обществото като цяло е и личната трагедия на твореца, който се е устремил нагоре, но пада на земята сразен, с пречупени криле, опустошен:

Като внезапен ураган ми младостта
премина,

Тук-там от бляскави слънца нарядко
осветен;
А гръм и дъжд опустоши вред моята
градина
И много малко плод узрял остана там
за мен.

(„Врагът“)

Но дори и смазан от всеилието на обстоятелствата, духовно сразен, поетът слави в последна смелка не овчелушното и примирението, не еснафското благополучие, а борбата, която носи наистина нищета и страдания, но и най-висшата наслада, съзнанието, че си се осмелил да се опълчиш срещу съществуващия ред, че си свободен човек:

Деца на Авеля, любете се, плодете! —
Че вашето злато ще народи деца.
Деца на Каина, навеки се пазете
Вий от преяждане, разпалени сърца!

...
Деца на Авеля, прокълнва вашто семе
В димящата земя, торена с вашта тлен!
Деца на Каина, а вашите подеми
Не ще възпре предел до чакания ден!

(„Авел и Каин“)

Ако мислите на Бодлер са изказани в стихотворенията му в една художествена форма, в неговите статии и есета те получават по-скоро формата на теория, макар че и самите статии и есета са наситени със силен художествен елемент. Както се посочва и в студията на Горанов, развитието на естетико-критическите идеи на Бодлер минава според неговите изследователи през три основни периода, първият от които включва произведенията от времето преди буржоазнодемократическата революция от 1848 г., вторият от времето на революцията и непосредствено след нея, т. е. от 1848 до 1852 г., а третият от десетилетието между 1852 и 1863 г. През последните четири години от своя живот (Бодлер, който е роден в 1821, умира в 1867 г.), когато развитието на болестта напредва много, той пише някои автобиографични фрагменти, но вече не създава теоретически и критически есета.

Съставителят Димитър Аврамов е положил усилия да представи и трите периода на Бодлер, за които току-що стана дума, по възможност с най-хубавото от всеки един от тях, без да преследва нивелировка, която би била в несъответствие с наличния материал; от първия период са поместени четири, от втория две, а от третия, който очевидно е не само най-продуктивен, но и най-плодоносен у самия творец, дванадесет работи.

В произведенията от първия период, към които спадат (в рецензираното издание) извадки от брошурата „Салон 1845 г.“, издадена от Жюл Лабит, статията „Класически музей в базара „Бон Нувел“ от 1846 г., „Салон 1846 г.“

и статията „Съвети към младите писатели“ от 1846 г., Бодлер излага свои възгледи по проблемите на съвременната живопис и литература, прави тънки и проникновени анализи на творчеството на Дьолакроа, Коро, Давид, Приудон, Енгр, Дьоларош, Коние.

Двете произведения от втория период имат за предмет на разглеждане почти само въпроси на литературата. Бодлер оценява високо поета Пиер Дюпон заради обществените чувства, с които е наситена поезията му. Той критикува „детинската утопия на школата на *изкуството за изкуството*“ (с. 99) и показва нейното безплодие, несъответствието ѝ с човешкия гений, а по-нататък възкликва: „Крачи прочие към бъдещето, поете, пратен от провидението: Твоите песни са лъчезарен отклик на народните възжелания и убеждения!“ (с. 107). В статията „Едгар Алън По — живот и произведения“ от 1852 г. Бодлер ни предлага анализи на духовния и творчески път на големия американски поет, с когото го свързва преди всичко една трагична съдба, намерила израз в цялото творчество, които едва ли имат равни на себе си, в литературата за него. От тези анализи лъха убеждението, че генията на По е твърде голям, за да може да се побере в макар и огромната клетка, която са за него Съединените щати. В статията на Бодлер По се явява пред нас не просто само като голям поет, а съвременен като философ, като поет-мислител.

Най-голямо богатство предлага несъмнено третият период на критическата дейност на Бодлер. Той излага свои размисли за поуката на играчката, за всеобщата художествена изложба от 1855 г., в която привличат особено вниманието му картините на Енгр, Дьолакроа, за същината на смеха и за комичното в пластичните изкуства, за карикатурата. Незабравими остават в съзнанието ни мислите на Бодлер за карикатурите на Оноре Домие, този смел разобличител на контрареволуцията и реакцията във Франция и целия свят. „Ето пак Свободата, вкарана в стаята за мъчения. Ще премажат нежните ѝ глезени, ще издуят корема ѝ с потоци вода или ще извършат друга някоя гадост над нея. Атлетите стои ръце и яки мускули, настървени да издевателствуват над Свободата, лесно могат да бъдат разпознати — еди-кой си, еди-кой си и еди-кой си — най-омразните на обществото властници!“ (с. 251—252). В очите на Бодлер Гоя е толкова велик като художник, че става дори страшен. В „Салон 1859 г.“ следват отново анализи на значителни произведения на съвременната живопис. Много проникновение влага Бодлер при разглеждането на творческото дело на Гюстав Флобер, Теофил Готие, Виктор Юго, Йохен Дьолакроа, Рихард Вагнер, когото той оценява като могъщ музикален гений, способен да пресъздаде съизразните средства на своето изкуство борбата на страстите в един момент, когато публиката и критиците в Париж са отrekli безсърбия „Танхазер“.

Тези кратки бележки далеч не са в състояние да ни дадат по-пълна представа за Бодлер като критик, но от тях може би произтича въпросът, дали не бихме могли да говорим за Бодлер не просто като за литературен и художествен критик, а като за критик на буржоазното общество, на неговия лицемерен морал, зад чията фасада се крие бездна от човешки страдания.

Искаме да вярваме, че библиотека „Естетика и изкуствознание“ ще продължи да предлага на българския читател най-добрите представители на естетическата и изкуствоведческата мисъл, които, макар и понякога несправедливо забравени, са оставили духовно наследство с трайна стойност, очакващо внимателен анализ и правдива оценка.

Генчо Дончев

DEJINY SLOVENSKEJ LITERÁRNEJ KOMPARATISTIKY от Д. ДЮРИШИН. BRATISLAVA, VEDA, изд. SAV. 240 с.

Научните изследвания на доктора на филологическите науки Диониз Дюришин от Института за литературознание при Словашката академия на науките по проблемите и методологията на литературната компаративистика вече повече от едно десетилетие будят оправдан интерес както в неговата родина, така и в чужбина. (Основните теоретични трудове на този сравнително млад учен са преведени на английски, немски и неотдавна на руски език.) Теоретичните изводи, понятия и дефиниции на Д. Дюришин са намерили сега съвсем закономерно приложение в най-новата му книга „История на словашката литературна компаративистика“ и именно солидната теоретична подготовка на автора му е позволила да представи убедително възникването и развоя на словашката литературна компаративистика от националното възраждане до наши дни, специфичния характер на тази сравнително нова изследователска дисциплина като неделима, органична част от историята на словашката литературна наука. С необичайна динамика на теоретическото мислене, с усет и разбиране за системно изложение на развойните процеси в литературната история Д. Дюришин е направил критичен анализ и проникновена оценка на почти всички изследователски публикации, които в по-голяма или по-малка степен са третирали проблеми от сравнителното изучаване на националната литература. И от позициите на марксистически ориентираното литературознание авторът е изготвил своя „Принос към развитието на словашката литературна наука“, както гласи подзаглавието на неговата книга. Позволявам си да твърдя така и в съгласие с оценките на словашките рецензенти проф. д-р М. Пишут, доц. д-р П. Петрус и научния редактор на „История на словашката ли-

тературна компаративистика“ д-р К. Розенбаум.

По думите на самия Д. Дюришин повод, импулс за това начинание му е дал колективният международен проект „Прогресивните традиции на сравнително-историческото литературознание в социалистическите страни“, чиито инициатори са Институтът по история на литературата при АН на ГДР, Институтът по чешка и световна литература в Прага и Институтът за литературознание при Словашката академия на науките. Пойменият речник на авторите в края на книгата, чиито трудове анализира Д. Дюришин, е от само себе си преглед на досегашното сравнително изучаване на литературата в европейските страни. И не е трудно да се установи, че тези трудове са в повечето случаи само трамплин, тъй да се каже, за предстоящото литературно-историческо и теоретично изследване, за желан синтез в една национална литературна историография. А Дюришин си е поставил за цел не само да сумира и направи изводи от наличните сравнителни методи, но и да *преустрои* съдържанието на литературно-историческите изследвания въобще — по-точно да посочи завършека на един и началото на следващия етап в литературознанието. И в това отношение най-новата му книга е нещо като първа лястовичка. Няма съмнение обаче, че аналогични трудове от този тип ще се появят и в другите социалистически страни на първо време. (В подготовка са „История на чешкото сравнително литературознание“ и в ГДР „История на немското сравнително-историческо литературознание“.)

А ето и самата структура на Дюришиновата „История на словашката литературна компаративистика“: След първите две кратки встъпления, където авторът ни запознава с изходните си методологически принципи и прийоми, I, II и III глава от книгата са посветени на компаративисткото литературно мислене в словашките земи от Възраждането до Освобождението на Чехословакия през 1918 г. Става дума за *появата на компаративистски тенденции в мисленето за литературата. Стремелките за конфронтация с чуждестранното литературно-историческо развитие, но също така и за търсене на „Синтез в националната литература като предпоставка за сравнително мислене“*. Своята теза, че още с появата си понятието национална литература изисква присъствието на понятието световна литература и че всяко абсолютизиране на една от тези единици води до кризи и обедняване на литературното мислене, Д. Дюришин е демонстрирал най-напред върху материал от словашкото национално възраждане, като следва при това не декларативните, но фактически професионални усилия да се преодолее особеното, специфичното в посока към общото, универсалното. П. Й. Шафарик например в своята „История на словашкия език и литература“ разглежда